

BİRİNCİL SÖZLÜ KÜLTÜR ÇAĞI VE KARAC'OĞLAN ŞİİRİ

The First Oral Cultural Era and the Poems of Karac'oğlan

L'ère de la première culture orale et la poésie de Karac'oğlan

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

ÖZET

Walter J. Ong, yazısız kültürü birincil sözlü kültür olarak tanımlıyor. O halde Karac'oğlan birincil sözlü kültür çağına aittir. Karac'oğlan şiirlerini tarihsel kimliği bilenen bir şairin yaratmaları olarak düşünmek gerekir. Karac'oğlan bir sözlü gelenek tipidir ve bu yönüyle Nasreddin Hoca'dan farksızdır. Karac'oğlan adına kayıtlı şiirler, Karac'oğlan'ın şiirleri değildir. Karac'oğlan tipine mal edilen şiirlerdir. Bu nedenle, Karac'oğlan şiirlerinden hareketle bir Karac'oğlan biyografisi oluşturulamaz.

Anahtar Kelimeler

Sözlü Kültür, Karac'oğlan, Şükrü Elçin, İlhan Başgöz

RÉSUMÉ

Walter J. Ong définit la culture non-écrite comme la première culture orale. Donc Karac'oğlan appartient à l'ère de la première culture orale. Il ne faut pas concevoir les poèmes de Karac'oğlan comme étant les oeuvres d'un poète dont l'identité historique serait connue. Karac'oğlan est un personnage de la tradition orale et à cet égard il est pareil à Nasreddin Hodja. Les poèmes attribués à Karac'oğlan ne sont pas les poèmes de Karac'oğlan. Ils sont attribués au personnage de Karac'oğlan. Pour cette raison il est impossible de reconstituer la biographie du Karac'oğlan historique à partir des poèmes de Karac'oğlan

Mots-clés

Culture orale, Karac'oğlan, Şükrü Elçin, İlhan Başgöz

Sözlü kültürün oluşum, gelişim ve nakil biçimleriyle, bu biçimlerin tarihsel süreçleri ve yazılı kültürle karşılaşmasının doğurduğu sonuçlar üzerinde duran çalışmalarıyla tanınan Walter Ong, sözlü kültürle yazılı kültür arasındaki farkları sorguladığı Sözlü ve Yazılı Kültür adlı çalışmasında, sözlü kültürü iki çağa ayırarak inceler. "...yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürleri, **'birincil sözlü kültür'** olarak nitelendirdim. Buna karşılık günümüz ileri teknolojisiyle yaşantımıza giren telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik araçların 'sözlü' nitelikleri,

üretimi ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğu için **'ikincil sözlü kültür'**ü oluşturur."(23-24) (Vurgular bana ait)

Alıntıdan kolaylıkla anlaşılacağı üzere Ong, yazı ve matbaanın yaygınlaşmasına bağlı olarak birincil sözlü kültürün ortadan kalkmakta olduğunu, kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle de, yeni bir sözlü kültür çağının ortaya çıktığını savlamaktadır. Türk sözlü kültürü açısından son derece ilgi çekici inceleme alanları doğurabilecek olan bu yaklaşımda Milman Parry'nin (1902-1935) Homeros yaratmalarına yönelik dikkatinin önemli sonuçlarından biri olan "kelime

ve kelime seçimi, heksametrik dizi ölçüsüne bağımlıdır” (Alıntılaman Ong, 35) görüşünden başlayarak, sözlü kültürün “ezberleme” “bellekte saklama”, “dönüştürme”, “kalıplaştırma” ve “hatırlama” gibi yazılı kültürün ihtiyaç duymadığı yaratma ve yaşatma süreçleri irdelenmektedir. Parry’nin buluşundan önce Fransız araştırmacı Arnold van Gennep’in modern sözlü kültürlerde şiirlerin kalıplaşmış yapısına dikkat çektiğini, M. Murko’nun ise, sözlü kültürde sözlü şiirlerin her söylenişte kelimesi kelimesine aktarılmadığı gerçeğini ortaya koyduğunu (34) özetleyen Ong, Parry, Havelock ve Lord çizgisinde yürüyen araştırmalarıyla ortaya çıkan “sözlü ozanların her aktarışları, dizelerin kelimesi kelimesine ezberlenmiş olmasına dayanmadığı için birbirinden farklı” (35) olduğu görüşünü paylaşır.

Sözlü kültür şiirinin kalıplaşma sorununu konusunda Parry’nin başlattığı çalışmalarını Havelock’un daha da ileri götürdüğünü söyleyen Ong, “Homeros devri Yunan kültürü için kalıp deyişler değerliydi. Çünkü şairlerin yanı sıra bütün sözlü düşünce dünyası bu tür kalıplardan yararlanıyordu. Sözlü kültürlerde kazanılan, öğrenilen bilginin unutulup kaybolmaması için sürekli tekrar gerekiyordu; kalıplaşmış düşünme biçimleri, hem bilgelik hem de etkili bir kamu yönetimi için elzemdi” ve “İlk dönem ve geç döneme özgü İon ve Aiol lehçelerinin birbirine binbir biçimde karıştığı Homeros destanlarının dili, çeşitli metinlerin üst üste birikmiş dilinden ziyade, nesilden nesile destan ozanlarının dize ölçüsünü tutturmak için koruyup ve/veya yeniden birleştirdikleri kalıplaşmış deyişlerin dilidir” (Aktaran Ong,37) şeklindeki görüşlerini paylaşır.

Çağdaş yazılı kültürler üzerindeki

sözlü kültür egemenliğinin dahi büsbütün kırılmadığını, kalıp söyleyişlerde (atasözü ve deyim vb.) bu etkinin devam ettiğini belirten Ong “kalıplaşmış biçem, birincil sözlü kültürde sadece şiire değil, hemen hemen tüm düşünme ve anlatım biçimine hakimdir” (40) ve “Asırlardır yazı yazmasını bilmelerine karşın henüz yazıyı içselleştirmemiş pek çok modern kültür, örneğin Arap ve Yunan gibi diğer Akdeniz kültürleri, kalıplaşmış düşünme ve anlatım biçimine hala sıkı sıkıya bağlıdır”(41) demektedir.

Ong’un Parry ile başlayan ve onun yolundan giden başta Eric A. Havelock ve Albert B. Lord olmak üzere, sözlü kültürün dinamiği üzerine yönelen dikkatleri değerlendirdiği sözünü ettiğimiz çalışmasının ilgili bölümünde, Homeros üzerine odaklanan alıntı ve görüşünden yorumlayacak olursak, bireysel yaratıcılar olarak görülen halk şairlerinin, kalıpları nakleden birer montaj işçisi olduğu kanıtlanmaktadır. (36)

Ong’un tanımlama ve savlarından yola çıkarak dikkatimizi Karac’oğlan’a yöneltelim. Ong’un sözünü ettiği birincil sözlü kültür çağı, ürünlerin sözlü olarak üretildiği, yaşatıldığı ve nakledildiği bir çağdır ve metinden yoksundur.(49) Bu konuda Karac’oğlan adlı eserinde Başgöz, bir şiir geleneğinin sözlü niteliğini anlatırken “Sözlü yaratma, sözlü çalıp söyleme(icra) ve sözlü yayılma”(14) kuralına işaret etmektedir. Karac’oğlan yaratmaları, gerek metinden yoksunluk anlamında gerekse, sözlü nakil süreçleri ve kalıplaşma açısından birincil sözlü kültür çağına aittir. Karac’oğlan şiirlerinin metinden yoksun oluşunu, elimizde yazılı metinler bulunmayışı olarak anlamamalıyız. Burada vurgu üretimin yazılı veya sözlü olup olmaması üzerine yapılmalıdır. Bugüne kadar Karac’oğlan

hakkında yapılan hiçbir araştırma, **“Ben Karac’ođlan’ım ve bu Őiirler benimdir, ben yazdım”** kaydı taŐıma-maktadır. Aksine olarak, onun Őiirleri-nin kulaktan kulađa, kuŐaktan kuŐađa, dilden dile yayılarak gūnūmūze geldiđi vurgulanmaktadır. Karac’ođlan’ın yanı sıra, Pir Sultan Abdal ve Kōrođlu gibi halk Őairleri, Nasreddin Hoca gibi fıkra tipleri de Ong’un tanımladıđı birincil sōzlū kūltūr çağında “yaratılarak” gūnū-mūze ulaŐtırılmıŐtır.

YaŐadıkları varsayılan dōnemle sōyledikleri yazıya geçirilen dōnem ara-sında en azından yūzyıl gibi, sōzlū kūl-tūr belleđi açasından oldukça uzun bir zaman dilimi bulunan halk sanatçısı proto-tiplerinin, sōzlū kūltūrün dina-miklerini bir kenarda tutarak, eđer var-sa bireysel yaratıcılıklarının sōzlū kūl-tūr denizinde nasıl canlı kaldıđı ciddi bir sorudur. Kaldı ki, yaŐadıkları varsayılan dōnemden en az bir yūzyıl sonra yazıya geçirilen metinlerin yanı baŐında, artık birer sōzlū kūltūr “tip”ine dōnūŐen bu kiŐilerin etrafında sōzlū geleneđin ūretime devam ettiđini unutmamak gerekir. Őr-neđin, bir masalın bir kerelik anlatımı-nın bir biçimde yazıya geçirilmesi, nasıl ki o masalın kendi anlatım ortamındaki yeni anlatımlarına engel oluŐturmazsa, halk Őairi tipi adına ūretimleri de bir de-falık yazıya geçirmeler durduramaz. Bi-rincil sōzlū kūltūr ūretmeye ve naklet-meye devam ettikçe, bu tiplere ait Őiir sayısı da artmaya devam edecektir.

Halk Őairlerinin sōzlū kūltūr içinde “tip”leŐmesi, Tūrk halkbilimi çalıŐmalarında dile getirilmiŐ bir konu deđildir. Dursun Yıldırım’ın BektaŐi tipi ūzerinde dururken tanımladıđı fıkra tiplerinden ūdūnçlediđimiz “tip” terimi, sōzlū gele-nek içinde bireysel kimliklerinden sıyrı-larak, belli bir tarzın yaratıcısı olarak

ūnlenen halk sanatçuları için kullanıla-bilir. Nitekim halk anlatılarına yōnelik “proto-tip” yaklaŐımları da, “tip”in varlı-đını doğrulamaktadır. Tūrk halk Őiiri ge-leneği içinde, Őuh bir eda ile kadın gūzel-liğini anlatmak Karac’oğlan tipi, sūnni otorite karŐısında alevi duyarlılığını dile getirmek Pir Sultan Abdal tipi ve hak-sızlık karŐısında silaha sarılmak Kōrođ-lu tipi ile ūzdeŐleŐtirilmiŐtir. Dolayısıyla da sōzlū gelenek ortamının yaratma, nakletme, ezberleme ve hatırlama sūreç-lerinde “sahipsiz kalan” Őiirler, içerikle-rine gōre bu tiplerden birine mal edil-mektedir. Bizim “tipleŐme” olarak ta-nımlamaya çalıŐtıđımız olguyu, Ka-rac’oğlan ūzerine çalıŐan İlhan BaŐgōz farklı bir yaklaŐım içinde “gelenek” (8) olarak tanımlamıŐtır. BaŐta İlhan BaŐ-gōz olmak ūzere, araŐtırmacıların yaptı-đı içerik çōzūmlmeleri “birden fazla Ka-rac’oğlan”ın varlığını ortaya koymakta-dır. Pir Sultan Abdal Őiirlerinin içerik çō-zūmlmesi de İbrahim Arslanođlu’nu birden fazla Pir Sultan Abdal’ın varlığı gōrūŐune gōturmektedir. Halk arasında dolaŐan rivayetler ve bir halk Őairinin dilinden/elinden çıkmadığı apaçık belli olan Őiirler bōyle bir yargıya varmak için tahrik edici belgeler sunmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkraları ile Ka-rac’ođlan Őiirlerinin birincil sōzlū kūltūr çağındaki ūretim, nakil, ezberleme ve hatırlama sūreçleri ūzerinde paralellik-ler bulunduđu konu ūzerinde çalıŐan araŐtırmacılar tarafından dūŐūnlmemek-tedir. Nasreddin Hoca araŐtırmalarında farklı yūzyılları ve Asya’dan Afrika’ya uzanan geniŐ bir cođrafyayı kapsayan anlatım ortamlarında yaŐayan fıkralar, sōzlū kūltūrün yarattıđı bir “tip”in ūrū-nū olarak ele alınırken, Karac’ođlan Őiir-leri, yazılı kūltūrün bireysel yaratıcıları-nın eserleri gibi incelenmektedir. Bize

göre Nasreddin Hoca fıkralarına uygulanan yöntem, Karac'oğlan, Pir Sultan ve Koroğlu Őiirine de aynen uygulanmalıdır. Karac'oğlan yazılı kültür içinde eser veren bir birey değil, sözlü kültürün yarattığı bir halk Őairi "tip"idir.

Sözlü kültürün yarattığı tiplerde ise, yazılı edebiyatın özgünlüğü yerine sözlü kültürün kalıpları egemendir.(Ong 36-41) Bu nedenle yapısal bir zmlemeyle sözlü gelenek içinde yer alan Karac'oğlan Şiirinin zgnlk alanının son derece sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. (Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Yüksek Lisans programı birinci sınıf ğrencileriyle Karac'oğlan üzerine yaptığımız sınıf içi çalışmada, Karac'oğlan Şiirlerinin kalıp ifadelerle örüldüğünü sınırlı örnekler üzerine yaptığımız incelemede bir n fikir olarak ortaya koymuştuk, bunu derinleştirmek bir araştırma konusu olabilir) Karac'oğlan adlı çalışmasının önsözünde, kitabına aldığı Şiir sayısını neden sınırlı tuttuğunu "Her büyük Şair gibi, Karac'oğlan da bize sayılı güzel Şiirler ve dizeler ile gelmiştir." şeklinde açıklayan Başgöz "Bu kadarında bile okuyucu aynı duyguları benzer kalıplar içinde sunan bir biteviyelik sezecektir" (8) cümlesiyle Karac'oğlan Őiirindeki kalıplaşmaya ve özgünlüğün sınırlılığına vurgu yapmaktadır.

Bir "gelenek"ten söz edilmesine karşın, Karac'oğlan'ın bir sözlü kültür tipi değil de, yazılı kültür algılaması içinde sözlü kültür ortamında yaşamış bir Şair olarak "tuhaf bir yöntemle" incelenmesi, inanılmaz boyutta ve birbiriyile e-lişen bir "Karac'oğlan belge dünyası" ortaya koymuştur. Onlarca çalışmanın temel konusu olan ve temel amacı "Karac'oğlan Biyografisi" ortaya koymak olan bu çalışmalara burada yer vermek, belgeleri yorumlamak gerek bu yazı, ge-

rekse genel olarak yöntemimiz açısından gereksizdir. Ancak yine de bir iki konuyu Ong okumaları doğrultusunda ele almak, düşüncemizi daha iyi anlatabilmek için yararlı olabilir.

Karac'oğlan biyografileri iki kaynaktan elde edilen bilgilerle oluşturulmaktadır: birinci kaynak doğrudan Karac'oğlan Şiirleri. Başgöz, bunu şöyle özetliyor: "teki aşıklarımızın çoğu gibi, Karac'oğlan'ın da hayatı, Şiirleri olmakta devam edeceğe benzer."(8). Karac'oğlan'ın yaşamksn biçimlendiren Şiirlerin günümüze nasıl geldiği konusunda Başgöz' izleyebiliriz: "Karac'oğlan ulu bir ırmağ, ötekiler küçük çaylar gibi gelip bu ırmağa katılmışlar. Böylece usta kim ırac kim ayırmanın kolayı kalmamış...halk da kendi katkısı ile bir yandan Karac'oğlan Şiirlerini düzeltip, bir yandan bozarak gklerimiz arttırıyor"(11) 1930 yılında Karac'oğlan Şiirlerinin bir kitapta toplanmasıyla "süreli yenilenme"nin yavaşladığını söyleyen Başgöz, cönk ve mecmualardaki Şiirlerin hiçbirisinin aşığın kendi kaleminden çıkmadığını belirttikten sonra "Bunların çoğu 18'inci yüzyıldan sonra, okur yazarlık halk arasında yaygınlaşmağa başlayınca, meraklılar tarafından yazıya geirilmışler. Onların da asıl kaynağı sözlü gelenek. Sözlü gelenekte yayılma sürdükçe, kaynağı isterse yazılı olsun, halk Şiiri değişir olma olmak niteliğini sürdürecektir. Bu nedenle Karac'oğlan Şiirleri, eşitli Karac'oğlan'ların ve halkın elbirliği ile dokuduğu bir kumaş, imece ile yapılmış bir halk kilimi sayılmalıdır."(12) Sözlü gelenekte, aşıkların Şiirleri değiştirme nedenlerini sorgulayan Başgöz, 1945 yılında Türkiye'ye gelen Hint filmi "Avaramu"nun Őarkısının 1957 yılında davul zurna ile alınan "Avareyim"e dönüşmesini sözlü geleneğin hızlı değişim

ve yayılma süreçleri açısından irdelemekte(16) ve son tahlilde “Karac’oğlan gibi çok sevilen bir saz şairinin eserleri, bize kadar değişmeden gelmiyor. Karac’oğlan şiirlerinin hiçbirinin onun dilinden çıktığı şekilde, sözlü geleneğin çarkından geçerek, bize ulaştığını sanmıyoruz. Onunla başlayan, ondan kuvvetli ya da zayıf izler taşıyan, ona yakışan şiirlerden elimizde olan şiirler. Bu şiir tomarına bu nedenle gelenek diyoruz”(23) görüşüne yer vermektedir.

Görüldüğü üzere, sözlü kültür yaklaşımları açısından Karac’oğlan şiirlerini Karac’oğlan’ın biyografisini oluşturmak amacıyla kullanmakla, Nasreddin Hoca fıkralarını Nasreddin Hoca’nın biyografisini oluşturmak için kullanmak arasında yöntem açısından hiçbir fark yoktur. Biri doğruysa diğeri de doğrudur, biri yanlışsa diğeri de. Şu halde birkaç şiiri yaşadığı varsayılan dönemden en erken ortalama bir yüzyıl sonra yazıya geçirilen Karac’oğlan’ın, çoğunluğu 18. yüzyıldan sonra sözlü gelenekten cönk ve mecmua adı verilen defterlere kaydedilen şiirlerinden yola çıkarak oluşturulan biyografilerini, yazılı kültür yazar ve şairlerinin biyografileri gibi değerlendirmek doğru bir yaklaşım olamaz.

Karac’oğlan biyografilerinin ikinci kaynağı ise, şiirlerin dışındaki yazılı belgelerdir. 16. yüzyıl sonrası belgelerin çoğu, “Karac’oğlan tipi”nin oluşumundan sonra ortaya çıktığı için, bu tipin sözlü gelenekteki yayılması bağlamında değerlendirilmelidir. Karac’oğlan’ın varlığına işaret eden en eski iki kaynak, bulunduğu üzere 16. yüzyıla aittir. Bu ilk kaynakların iyi anlaşılması ve yorumlanması, Karac’oğlan tipini çözümlemek açısından son derece önemlidir. Birinci kaynak, 1582 yılında Üçüncü Murad’ın yaptırdığı bir sünnet düğününü anlatan

Surname’dır. Burada Kaptan Ali Paşa’nın askerlerinin geçit töreninde “Karac’oğlan türküsü ile gönlün eğlendir”en bir grubu canlandırdığı anlatılmaktadır. (Aktaran Başgöz 48). Dikkat edilirse, bu kayıt bize **“Karac’oğlan türkü söyledi”** demiyor. Ancak, Karac’oğlan’ın temsil ve taklit edildiğini söylüyor. Bu noktada Karac’oğlan’ın tarihi kişiliği ve dönemi hakkında bir şey söylenmiyor. Biz bu bilgiden yola çıkarak, ya Karac’oğlan’ın bu tarihte veya bu tarihten önce yaşamış olduğunu “yorumlayabiliriz” ya da 1582 yılından önceki bir tarihte bizim savımızla “tip”in oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu yüzyılın diğeri önemli kaynağı Gelibolulu Mustafa Ali’nin 1599-1600 yıllarında yazdığı Mevaidü’n Nefais fi Kavaidi’l Mecalis’tir. Gelibolulu Ali, yaratılışlarında vezin ustalığından zenginlik bulunmayan “hayvan”ların, “ahmak insanlara rast gelip inandırabilirlerse bu sözleri biz söyledik diye yalan uydururlar. Darda kalırsa Karac’oğlan’a isnat olunur ve Halil Abdal’ındır deyü açıklanır nice varsağlar vardır.” (Günümüz Türkçesi Başgöz 48) Bu ikinci kaynak da **“Karac’oğlan söyledi”** demiyor. Üstelik, Karac’oğlan ile Halil Abdal arasında ciddi bir ayırım yaparak, Karac’oğlan’ı “isnad olunur” ifadesiyle adeta “efsane dünyasına “ötelemektedir”. Karac’oğlan hakkındaki en güvenilir iki kaynak da **“Karac’oğlan’ı gördük, dinledik, duyduk, o filan adamdır, filan yerdedir”** demiyor. Kendi dönemlerinde yaşadığını söylemiyor.

Özgün Karac’oğlan araştırmalarının saygın ismi, halkbilimi araştırmalarının duayeni saygıdeğer hocam İlhan Başgöz, Karac’oğlan sorunsalını bir çok açıdan çözümlenen yöntemli çalışmalar yaptı. Bu çalışmalarından Karac’oğlan adlı kitabında, farklı coğrafyalarda fark-

lı yüzyıllarda yaşayan beş Karac'oğlan'ın varlığını savladı. Bu çalışmasında "Çukurovalı Karac'oğlan" olarak tanınanını 17. yüzyılda yaşamış olarak gösterirken, 16. yüzyılda Rumeli'yi de gören Yeniçeri-Bektaşî bir "Yozgatlı Karac'oğlan"ın varlığı üzerinde durmaktadır. 19. yüzyılda Silifke ve Yozgat'ta yaşayan iki Karac'oğlan'ın daha bulunduğunu, 20. yüzyılda da Karac'oğlan mahlasını kullanan bir aşığı yaşadığını söyledi.(47-81)

Hayatını sözlü kültürün yazılı belgeleri olan cök ve mecmuaların tozlu yaprakları arasında kalmış metinlerini gün ışığına çıkarmaya adanmış halkbiliminin diğer saygın ismi ve duayeni saygıdeğer hocam Şükrü Elçin, Halk Edebiyat Araştırmaları adlı eserinde 16. yüzyılda bir "Rumelili Karac'oğlan" olduğunu savlıyor, Yozgatlı Karac'oğlan'ın varlığını kabul etmiyordu.

Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü adlı çalışmamda ben de 16. yüzyılda Yozgat'ta bir Karac'oğlan'ın yaşadığına dair belge bulamadığımı ve Yozgat'ta 16. yüzyıldan günümüze hiçbir şair adının ulaşmadığını söylemiştim.(114-116)

Benim bu araştırmamı kaynak gösteren Şükrü Elçin, İlhan Başgöz'ün 16. yüzyıl Karac'oğlan'ının Yozgatlı olduğuna dair fikrini doğru bulmadığını, benim araştırmamın bu soruya iyi bir cevap olduğunu Umay Günay Armağanı'na yazdığı "Yeşil Abdal ve Karac'oğlan Üzerine Notlar" başlıklı yazısında dile getirdi.

İlhan Başgöz, Folklor/Edebiyat'ın 31. sayısında "Sayın Şükrü Elçin'e Geciken Bir Cevap" başlıklı yazısında Ş. Elçin'e ve bana cevap verdi. Bu yazıda, Başgöz, 16. Yüzyılda Yozgatlı Karac'oğlan'ın yaşamış olduğunu, Karac'oğlan şairlerine ve Yılmaz Göksoy'un 20. yüzyılın ikinci yarısında Yozgat'ta sözlü gele-

nekten derlediği efsanelere dayandırdı.(215-220)

Öncelikle belirtmeliyim ki, halkbilimi araştırmalarının iki duayeni arasında geçen bu bilimsel tartışmanın düzlemi, benim savımdan çok farklıdır. Her iki araştırmacı da 16. yüzyılda yaşayan Karac'oğlan'ın daha çok "nereli" olması gerektiği üzerinde fikir yürütmektedirler. Ben ise, bir "tip" kavramından söz açarak, Karac'oğlan'ın "nereli" olduğu bir yana, 16. yüzyılda yaşayıp yaşamadığının bile bilinmediğini, bu yüzyıldan mümkün olduğunca önceki yüzyıllara "ötelenen" bir efsane yumağı veya Karac'oğlan şairlerinin "proto-tipi" bulunduğunu savunuyorum.

Başgöz, Yozgatlı Karac'oğlan'ın 15. yüzyılın sonunda doğduğunu, orduya katıldığında 18-22 yaş civarında olmasının kabul edilebileceğini 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'ne katıldığını ve 16. yüzyılın son çeyreğinden fazla yaşamış olamayacağını söylüyor.(58) Bu savın kaynağı olarak, Polonyalı Türkolog T. Majda'nın Wrocław üniversite kütüphanesindeki 1613 tarihli bir yazmada bulduğu Karac'oğlan mahlaslı "Var Mısır Gör Mısır" kavuştak mısralı şiiri kanıt olarak gösteriyor.(57) Başgöz, 16. yüzyıldaki tarihi olay ve kişilerden söz eden diğer Karac'oğlan şairlerini aynı yöntemle analiz ederek ve Yılmaz Göksoy'un derlediği Karac'oğlan efsanelerindeki tarihsel paralellikleri, görüşünü doğrulayan kanıtlar olarak değerlendirmektedir.(56)

Görüldüğü üzere, Başgöz'ün en önemli tarihsel delili T. Majda'nın yayımladığı şiirdir. Sekiz heceli beş dörtlükten oluşan bu şiirde, "Karac'oğlan", Mısır'ı gördüğünü, görülmesi gerektiğini, güzellerinden de söz açarak anlatır. Başgöz, bu şiirin 1517 yılında Karac'oğ-

lan'ın Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'ne katıldığına delili olarak görmekte ve bu görüşünü hem Karac'oğlan kitabında (57), hem de Folklor/Edebiyat'taki makalesinde yinelemektedir.(217) Bu durumda bu şiirin Mısır Seferi'nin heyecanıyla söylenmiş olduğunu varsayarsak, ortalama olarak bir yüzyıl boyunca sözlü gelenekte yaşadıkdan sonra yazıya aktarılmış olduğu ortaya çıkar. Bir sözlü kültür şiirinin yüz yıl boyunca sözlü gelenekte ne tür değişimler geçirebileceği, gerek Ong'un sözlü kültür yaklaşımı gerekse Başgöz'ün konuyla ilgili kitabının "Karac'oğlan Geleneği" (11-23) başlıklı bölümünde vurgulanmaktadır. Diğer yandan, aşıkların hangi durumlarda nasıl şiir yarattıkları konusunda İkinci Karac'oğlan bölümünde dokunan Başgöz, "Gezginci sanat erleri olan aşıklar, dolaşıp gördükleri yerlerin adlarını şiirlerinde dinleyiciye sunmuşlardır. Ama buna bakıp da **şiirde geçen her yeri, aşığın ille de görmüş olduğu sanılmamalıdır.**"(77) (Vurgu bana ait)

Doğal olarak, Karac'oğlan şiirlerinin biyografik veya tarihsel kanıt olarak kullanılmasındaki sakıncalar bununla bitmemektedir. Sözlü kültür şiirinin kalıplaşma ve bu kalıplarının ezberlenme, ezberlenenlerin hatırlanma süreçleri açısından Ong'un girişte özetlenen görüşleri, "kolektif" yapıyı vurgulamaktadır. Bu yapıdaki metinlerin ferdi olmak yerine anonim olduğu ve ortaklaşa yaratıldığı gibi ortaklaşa kullanıldığı da bilinmektedir. Sözlü gelenekte bir şiirin az-çok değişmelerle onlarca aşığa mal edildiğini biliyoruz. Acemi şairlerin ustalarının mahlasını kullanarak şiirlerini ortaya koyduğunu daha 16. yüzyılda Gelibolulu Ali söylüyor. (Aktaran Başgöz 48) Pir Sultan Abdal, Kul Himmet gibi şairlerin mahlaslarının nasıl taklit edil-

diği konusu en az Karac'oğlan kadar yaygındır. Bütün bu çekincelere karşın, bu şiiri kuşku duyulmayan bir kanıt olarak nasıl alabiliriz?

Yılmaz Göksoy'un derlemelerine gelince, Göksoy'un Yozgat'tan derlediği "efsane" ve "sözel tarih" kayıtları son derece ayrıntılı gözüküyor. Yavuz Sultan Selim döneminin bir panoramasını veren bu rivayetlerin günümüzde derlendiği göz önüne alınırsa, hangi sözlü bellek, hangi gerekçeyle, hangi anlatım ortamında, hangi kalıplaşma ölçütlerinde ortalama olarak 450 yıl bu bilgiyi yaşatmış ve nakletmiştir. Bu bilgi, 450 yıllık sözlü kültür sürecinde nasıl bir işlev üstlenmiştir? Kulağa fısıldanan bilginin beş altı kişi tarafından nakledildikten sonra nasıl değiştiğini anlatan oyunlar ve fıkralar vardır. Sözlü nakillerin dilden dile, kulaktan kulağa kuşaktan kuşağa nasıl değiştiğini eş metin ve benzer metin çalışması yapılan her sözlü kültür alanı açıkça göstermektedir. Sözlü kültür içinde değişmeden korunan noktalar ise, Ong'un vurguladığı "kalıp ifadeler"dir. "Sözlü kültürde yaşayan biri, diyelim oldukça güç bir sorunu incelemeye başladıktan sonra o sorun kadar güç, karmaşık ve birkaç yüz kelimedenden oluşan bir sonuca vardı. Güç bela inceleyip sözelleştirdiğini ileride anımsamak için nasıl akılda tutabilir"(49) diyen Ong sözlü kültürdeki "kalıplaşma"ya vurgu yapmaktadır. Göksoy'un derlediği Karac'oğlan anlatıları, temel epizot ve motifleriyle bir halk hikayesinin kalıplaşma özelliklerini yansıtmaktadır. Göksoy'un derledikleri, Yozgat bağlamında öteden beri anlatılan bir halk hikayesinin vaka özeti olmalıdır. Bu vaka özetine ben Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü adlı kitabımda dokunmuş, bu metnin bir halk hikayesi olduğunu söylemiş-

tim.(115) Fakat bunu ifade ederken, Başgöz'ün haklı olarak son yazısında eleştirdiği gibi "Yılmaz Göksoy'un tespit ettiği rivayetlerden yola çıkan Başgöz'e göre..."(115) şeklinde bir giriş cümlesiyle bu halk hikayesi vaka özetini nakletmişim. Gerçi metnin bütünlüğü içinde konu, Başgöz'ün Folklor Edebiyat'taki yazısında belirttiği gibi "bu ifadeyi okuyan, haklı olarak, zannedecek ki bana göre..."(218) diyerek kaygılanmasını gerektirmeyecek kadar açıkça da, daha açık bir ifade kullanmam yönündeki eleştirisine katılıyorum ve bu vesileyle kendisinden özür diliyorum.

Sonuç olarak, benim Yozgatlı halk şairleri ile ilgili kitabımdaki görüşüm, özü itibarıyla 16. yüzyılda Yozgat'ta bir Karac'oğlan'ın yaşamamış olduğunu savunmaktan daha çok, belgelerin böyle bir aşığın yaşadığını kanıtlamamıza yetmediği şeklindedir.(119) Bugünse, Ong'un yaklaşımı doğrultusunda bakacak olursak, ortaya konulan kanıtların sözlü kültürün yaratılma, yayılma ve nakledilme süreç ve niteliğine uygun metinler ve bilgiler olduğunu, dolayısıyla, yineleyerek söylemek gerekirse, bu şiir metinlerinin ve tarihsel bilgilerin 16. yüzyılda bir Karac'oğlan'ın yaşamış olduğunu göstermeyeceğini düşünüyorum. Belki de, Karac'oğlan şairlerinin prototipi 15. yüzyılda yaşamıştı, kim bilebilir. Türkmenistan'dan Azerbaycan'a Kırım'dan Balkanlara yayılan Karac'oğlan şiiri, sözlü geleneğin imzasını taşımaktadır. Bu şiirler, gerçek anlamda Karac'oğlan şairleridir, ama Karac'oğlan'ın şiirleri olmayabilirler. Pir Sultan, Köroğlu ve Karac'oğlan gibi halk şairleri, sözlü kültür içinde yani metinsiz alanda ortaya çıkıp geliştikleri için "ur-form", "ur-tip" veya "proto-tip" arayışları sonuç veremeyebilir. Nitekim, Karac'oğlan'ın yaşa-

möyküsü araştırmalarının "fenomen"e dönüşmesi, Dorson'un yorumuyla Tarihi-Coğrafi Yöntemin açmazlarına eklenilebilir. Halk şiirini incelerken bugüne kadar olduğu gibi, sorunlar yumağına dönüşen mahlasların peşinden gitmek yerine, sözlü kültürün yaratma ve ürünlerinin yazılı metne dönüşme süreçlerini inceleyen, özeli daha genelden kavrayan yaklaşımlar üretilmelidir. Bir başka açıdan söylemek gerekirse, Nasreddin Hoca fıkralarına tanıdığımız sözlü kültüre ait olma hakkını veya sözlü kültürün Nasreddin Hoca fıkralarını yarattığı yaklaşımını, Karac'oğlan tipine de uygulamalıyız.

KAYNAKLAR

- Aslanoğlu, İbrahim. *Pir Sultan Abdallar*. İstanbul:ASY, 1985
- Başgöz, İlhan. *Karac'oğlan*. İstanbul:Pan Yayıncılık, 1992.
- Başgöz, İlhan. *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1999.
- Başgöz, İlhan. "Sayın Şükrü Elçin'e Geciken Bir Cevap". *Folklor/Edebiyat* 31(2002/3):215-220.
- Dorson, Richard M. *Günümüz Folklor Kuramları*. Çev. Nermin Ulutaş. İzmir: Ege Üniversitesi, 1984.
- Elçin, Şükrü. "Yeşil Abdal ve Karaca Oğlan Üzerine Notlar", *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, Ankara, 1996
- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatı Araştırmaları I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Göksoy, Yılmaz. "Yozgatlı Karac'oğlan", *Erciyes* 5,59(Kasım 1982):23-24.
- Göksoy, Yılmaz. "Yozgatlı Karac'oğlan". *Erciyes* 8,95(Temmuz 1985): 16-17.
- Göksoy, Yılmaz, "Yozgatlı Karac'oğlan". *Erciyes* 10,112(Nisan 1987):21.
- Günay, Umay. *Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Oğuz, M. Öcal. *Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1994.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Yıldırım, Dursun. *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999